

שיעורי ליל שבת

שיעור מורינו רבי מרדכי בונם זילברברג שליט"א

גליון מס' 194 – תשפ"א

בית הכנסת המרכזי שיכון ה'

האם קריאת התורה היא חלק מתפילת שחרית?

גדול יום הגשמים

יותר מיום שניתנה בו תורה

בגמ' בתענית (ז ע"א) אמרו אמר רב יהודה גדול יום הגשמים כיום שניתנה בו תורה שנאמר 'ערף כמטר לקחי' ואין לקח אלא תורה, ורבא אמר יותר מיום שניתנה בו תורה.

ולכאור' תמוה כיצד ניתן להשוות בין יום גשמים ליום שניתנה בו תורה שהוא היום הגדול ביותר שהיה לעם היהודי שבו קיבלנו את התורה ונעשינו לעם, ועוד לומר שהוא יותר מיום שניתנה בו תורה?

וביאר האדמו"ר מבויאן שליט"א שבמעמד הר סיני רק קיבלנו את התורה ועדיין הדבר בספק אולי נקיימנה ואולי לא, אך כשהגשמים יורדים זה מעיד שאנו מקיימים בפועל את מה שכתוב בתורה כדכתיב 'אם בחוקתי תלכו ואת מצותי תשמרו...ונתתי גשמיכם בעיתם'.

וכן מבואר להדיא בכתובות (ה.) מיתבי השמים מספרים כבוד קל ומעשה ידיו מגיד הרקיע, הכי קאמר מעשה ידיהם של צדיקים מי מגיד הרקיע ומאי ניהו מטר, והיינו כנ"ל שהגשמים מעידים על קיום התורה והמצוות, וכשעם ישראל מקיימים את המצוות זהו יום גדול יותר אפי' מיום קבלת התורה.

מעשה שהיה השבוע באחד מבתי הכנסת, שמחמת הידבקותו של הגבאי בנגיף הקורונה לא היה למתפללי המנין של שעה שבע מפתח לארון הקודש בקריאת התורה של יום שני, ולאחר שחיכו זמן מה המשיכו וסיימו את התפילה בלא קריאת התורה, ובשעה שמונה כשהגיע הממונה על המנין הבא עם מפתח בידו, ביקשוהו לפתוח את ארון הקודש כדי לקרות, אך סירב בטענה שהמנין של שמונה כבר צריך להתחיל.

ואולם מתפללי המנין של שבע טענו לעומתו שקריאת התורה היא חלק מתפילת שחרית, שהרי את קדיש תתקבל שהוא סיום התפילה אומרים רק לאחר הקריאה, ועל כן כפי שבראש חודש מחמת אריכות התפילה נדחה המנין של שמונה עד שהמנין הקודם מסיימים את תפילתם, אף עתה אי"ז נחשב שסיימו את תפילתם שהרי עדיין לא קראו את קריאת התורה, ולמעשה כך היה שקראו את קריאת התורה, ורק לאחר מ"כ התחילו המנין של שמונה את תפילתם.

ונראה דאף שקריאת התורה היא חלק מהתפילה שהרי קוראים אותה קודם קדיש תתקבל, מ"מ כ"ז דוקא כשלא אמרו קדיש תתקבל, אבל לאחר שכבר אמרו קדיש תתקבל סיימו את תפילתם, וחיובם כעת בקריאת התורה אינו חלק מן התפילה אלא כשאר מצות בעלמא, ועל כן בנידונינו אין בידם זכות לעכב את המנין הבא מלהתפלל מחמת מצוה זו אחר שכבר סיימו את תפילתם.

ומעשה דומה אירע בעיר הרצליה בשבת חנוכה, שבאחד מבתי הכנסיות שם עשו אירוע גדול, ומחמת כן שכחו לומר את ההלל של חנוכה, ונזכרו בדבר רק לאחר קריאת התורה, ונוצר ויכוח בין המתפללים האם צריכים לומר את ההלל כעת לאחר קריאת התורה, או להמתין לאחר מוסף.

והנה בביאור הלכה (בריש סי' תכב) כתב בשם תשובת שאילת יעב"ץ דהלל שייך לתפילת שחרית, ועל כן אין לטעום עד לאחר הלל, ובתשובת מהרש"ם (ח"א סי' א) כתב שאסור לדבר בין תפילת שחרית להלל, והביא ראיה לכך מהתוספתא (פרק ו הלכה ו) שכתבה דהלל שבח ותפילה מעכבים זה את זה, ועל כן אין להפסיק ביניהם (ועי' בהערות דרשו שם שבשו"ת אגרות משה ביאר את דברי התוספתא בענין אחר).

ולפי המבואר דהלל הוא חלק בלתי נפרד מן התפילה, מן הדין היה שאותו ביה"כ בהרצליה יאמרו את ההלל מיד כשנזכרו קודם מוסף, אך לפי מה שנתבאר דכיון שאמרו קדיש תתקבל נסתיימה התפילה, שוב אין ההלל חלק מתפילת שחרית, וניתן לאומרו אחר מוסף.

ושאלתי שאלה זו למרא דאתרא הגרש"צ רזונבלט שליט"א, ואמר דלגבי תחנון כבר הורה החזו"א דאף שהוא חלק מן התפילה ואין מפסיקין בין תחנון לתפילה בדיבור כלל, מכל מקום לאחר שאמרו קדיש תתקבל וסיימו את התפילה שוב אין צריכים לומר תחנון, וא"כ אף בנידונינו כיון שנסתיימה תפילת שחרית באמירת קדיש תתקבל שוב אין קריאת התורה והלל חלק מן התפילה אף שמחויבים לאומרם בפני עצמם.

מילה אחר קריאת התורה

אמנם העיר חכ"א (הרב אלעזר נוביק שליט"א) דבשו"ע בהלכ' יום הכיפורים (תרכא ס"ב) כתב דכשיש מילה ביוה"כ מלים אחר קריאת התורה וקודם תפילת מוסף, וביאר המ"ב שם (ס"ק ו) דתפילת שחרית נחשבת תדירה יותר ממילה, משא"כ תפילת מוסף, וצריך עיון דא"כ אמאי מלים אחר קריאת התורה, הרי אין קורין בתורה בכל יום, והרי זה דומה לתפילת מוסף שנחשבת כאינו תדיר כלפי מילה.

ומוכרח מזה דאף שקריאת התורה של שבת נאמרת לאחר קדיש תתקבל מ"מ היא נחשבת כחלק מתפילת השחרית, ועל כן אין מלין אלא אחר קריאת התורה המסיימת את תפילת השחרית, ונמצא לפי"ז בנידונינו דאף שאמרו קדיש תתקבל, זכותם של מתפללי שעה שבע לקרות בתורה, כיון שעדיין לא סיימו את תפילתם.

אולם נראה, דיחלק בין קריאה של חול לקריאה של שבת, דקריאת התורה של חול נקבעה קודם קדיש תתקבל, ועל כן אם כבר אמר קדיש תתקבל ניתק את הקריאה מן התפילה ושוב אין היא נחשבת כחלק מן התפילה, אך בשבתות ויו"ט שהקריאה נקבעה לאחר קדיש תתקבל, על כן היא נחשבת כחלק מתפילת השחרית אף לאחר קדיש תתקבל, וא"כ בנידונינו שקאי בימות החול, כיון שכבר אמרו קדיש תתקבל שוב אין קריאתם נחשבת לחלק מתפילת השחרית.

ועכ"פ מבואר שקריאת התורה היא חלק מתפילת שחרית, ולפי"ז יש לעורר על מה שנוהגים בכמה מקומות להתפלל מוסף מיד אחר שחרית בשמחת תורה, ורק לאחמ"כ קוראין את קריאת התורה, דאין ראוי לעשות כן לכתחילה, כיון שקריאת התורה היא חלק מהשחרית, וכשמתפללים מוסף באמצע מנתקים אותה מתפילת השחרית.

ובעיקר הנידון הנ"ל שאלתי למו"ר מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א ואמר דכיון שציבור המתפללים במנין של שבע התחייבו כציבור בקריאת התורה הרי הם קודמים בכך למנין של שמונה אפילו לאחר קדיש תתקבל.

האם ניתן לומר 'ויכולו' עם בנו או אשתו?

בגמ' שבת (ק"ט ע"ב) איתא 'אמר רבא ואיתימא ר"י בן לוי אפי' יחיד המתפלל בערב שבת צריך לומר ויכולו, דאמר רב המנונא כל המתפלל בע"ש ואומר ויכולו מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית'.

וכתב הטור (או"ח סי' רס"ח) 'ויש אומרים שנהגו לומר אותו בקול רם מעומד משום שהוא עדות להקב"ה על מעשה בראשית, וכתב 'ועמדו שני אנשים', אכן בשיבולי הלקט (סי' ס"ו) כתב 'מה שנהגו לאמרו בעמידה לפי שעכשיו סיימו את תפילת הלחש והן נמצאים עומדין, וצריכין עוד לעמוד בברכה אחת מעין שבע, ולא מטעם עדות'.

ובשו"ע (או"ח סי' רס"ח ז) כתב דאומרים ויכולו בקול רם ומעומד, והביא שם המג"א את טעמו של הטור, דעדים צריכים להעיד יחד מעומד, ותמה המג"א שהרי קי"ל בשו"ע (ח"מ כח ה) דכל עד מעיד בפני עצמו, והאריך שם המג"א בנידון, ובסוף דבריו כתב לתרץ דמ"מ עבדינן כתנא קמא, וביאר במחצית השקל דבגמ' בסנהדרין (ל ע"א) נחלקו ת"ק ורב נתן, דת"ק ס"ל דעל העדים להעיד יחדיו, ורב נתן סבר דיכולין להעיד גם בזה אחר זה, והגם דקי"ל כרב נתן, מ"מ בעדות לכבודו ית' מחמירים כת"ק.

ולכאוי' היה נראה לתרץ באופן אחר את קושית המג"א, דחלוקה עדות זו של 'ויכולו' מעדות ב"ד, דבעדות ב"ד אף שמעידין בזא"ז מ"מ כיון שב"ד מקבלים את עדות שניהם הרי זה מחברם לעדות אחת, אך בעדות שאינה בב"ד כעדות 'ויכולו' כל מה שמחבר ביניהם הוא עדותם המשותפת.

ובחזו"א (או"ח סוף סי' לח) תירץ את קושיית המג"א, דמש"כ הטור שאומרים יחדיו אינו מדין עדות, אלא שכשאומרים יחדיו מינכר ומפרסם הדבר, ולכך כתב החזו"א שנראה דאין להדר אחר שניים בשביל אמירת 'ויכולו', דלא מצינו בפוסקים הידור של שניים, ואדרבה יש לחוש שמחזי כמעמיד עדים על מעשה בראשית.

והנה נשאל שה"ת מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א האם ניתן לצרף קרוב או אשה הפסולים לעדות בשביל אמירת 'ויכולו', והשיב 'אולי לא' (עי' ספר בית היין).

ויש לתמוה דאם אכן לא ניתן לצרפם לא תתקיים אמירת 'ויכולו' באף בית כנסת, שהרי בכל בית כנסת יש אב ובנו האומרים 'ויכולו' ביחד עם הקהל, ואם קרובים פסולים בזה יש כאן את הדין של 'נמצא אחד מהם קרוב או פסול' שעדותם של כולם בטילה, ועל כרחך מוכח דאף שאמירת 'ויכולו' נחשבת לעדות, מ"מ אין בה את כל גדרי עדות, ולכך אף קרובים ופסולי עדות כשרים בה.

ונהנה להעמיד חלק מדברי גאון עוזינו הגר"ח קניבסקי שליט"א, די ש לחלק בין קרוב ופסול לאשה וקטן, והיינו דאף שלאמירת 'ויכולו' צריך עדות, אך אי"צ את תנאי העדות, ועל כן אף עד קרוב או פסול כשר בזה, אך אמירת אשה וקטן היא כאמירת קוף בעלמא כיון שאינם עדים כלל, ולכך אין הם מצטרפים בשביל אמירת 'ויכולו'.

ולכך אין לחשוש מאמירת 'ויכולו' של קרובים בבית הכנסת, דלגבי זה הרי הם כשרים ואין מבטלים את עדות כולם, וכן כשקטנים אומרים אי"ז גורע שהרי הם אינם עדים כלל ואין בהם את הדין של נמצא אחד מהם קרוב או פסול שעדותם בטילה, ונמצא לפ"ז להלכה דאם האריך בתפילת שמונה עשרה ולא אמר 'ויכולו' עם הקהל שלא יאמר 'ויכולו' עם אשתו או עם בנו קטן, וצריך עיון.

אמר 'מוריד הטל' בימות הגשמים, ונזכר לאחר סיום הברכה קודם שהתחיל 'אתה קדוש', האם יאמר 'משיב הרוח'?

ההלכה היא (ש"ע קיז ס"ד) דאם לא אמר 'ותן טל ומטר' בימות הגשמים מחזירין אותו אע"פ שאמר 'ותן ברכה', ואם נזכר קודם שומע תפילה אומרו בשומע תפילה, ולגבי 'משיב הרוח' ההלכה היא (ש"ע קי"ד ס"ה) דאם לא אמר כלל בימות הגשמים מחזירין אותו, אך אם הזכיר 'מוריד הטל' אין מחזירין אותו.

אמנם כתב השו"ע (בס"ו) דכל הדין שאם לא הזכיר 'מוריד הגשם' בימות הגשמים מחזירין אותו, זהו דוקא כשסיים את כל הברכה והתחיל הברכה שלאחריה, אבל אם סיים הברכה ונזכר קודם שהתחיל 'אתה קדוש' אין צריך לחזור אלא אומר שם 'משיב הרוח ומוריד הגשם' ללא חתימה.

ודברי השו"ע אמורים גם לגבי 'טל ומטר', שאם לא אמר 'ותן טל ומטר', ונזכר לאחר שחתם מברך השנים קודם שהתחיל 'תקע בשופר' אומר שם 'ותן טל ומטר' וממשיך בתפילתו (כפי שמבואר במ"ב שם ס"ק טו ובביה"ל שם).

ובביאור הלכה שם (ד"ה בלא חתימה) כתב דמקור דברי השו"ע הוא מהראב"ה (שהביאו הרא"ש בפ"א דתענית במדכי שם), אך המהרש"ל פסק כדעת רבינו יונה דס"ל שלאחר שסיים את ברכתו הוי כמי שהתחיל ברכה אחרת וחוזר לראש.

ולמעשה כיון שישנם ראיות מכמה מקומות כדעת רבינו יונה מסיק הביה"ל דאמנם קשה מאוד להכריע כנגד השו"ע אחרי שהרבה אחרונים פסקו כמותו, מ"מ לענין 'טל ומטר' נראה דאם שכח להזכיר וסיים ברכת השנים, אע"פ שלא התחיל תקע, לא יאמר כאן 'ותן טל ומטר' שהרי יכול לאומרו בשומע תפילה ולצאת לכו"ע.

ויש להעיר קצת, דשניים שהתפללו שמו"ע, ואחד הזכיר 'ותן טל ומטר' במקומו בברכת השנים, והשני שכח והשלים בשומע תפילה, הרי זה ברור שתפילתו של הראשון שלימה יותר, וא"כ כיצד כתב הביה"ל שלא יאמר אחר הברכה אלא בשומע תפילה, הרי לדעת השו"ע אם יאמר בין הברכות כאילו אמרו במקומו ותפילתו שלימה יותר, ויש ליישב.

והנה כתב המ"ב (בס"ק לב) דכל מה שכתב השו"ע שהנזכר לאחר הברכה קודם שהתחיל הברכה הבאה יאמרו שם, זהו דוקא לענין ההזכרות המחויבות כגון 'משיב הרוח' או השוכח יעלה ויבוא בר"ח שחרית ומנחה, דכל שלא התחיל הברכה שלאחריה נחשב שלא סיים ברכה זו לגמרי, אבל בהזכרות שאינם מחויבות כגון הבדלה בחונן הדעת, או יעלה ויבוא בלילה של ר"ח או על הניסים בפורים וחנוכה, אין לאומרם לאחר שסיים הברכה, כיון שבכה"ג סיום הברכה הוא מיד כשגמר הברכה אע"פ שלא התחיל הברכה שלאחריה.

והנה בלוח ארץ ישראל (לגאון רבי יחיאל מיכל טוקצינסקי זצ"ל) בהלכ' שמיני עצרת כתב דהשוכח לומר 'משיב הרוח ומוריד הגשם' ונזכר לאחר שחתם הברכה קודם 'אתה קדוש', אומר שם במקום 'משיב הרוח ומוריד הגשם'.

ושלחו לבנו של המחבר (הרב ניסן אהרן זצ"ל) שהרי במ"ב הנ"ל מבואר שרק בהזכרות המחויבות יכול לאומרם בין הברכות, אבל בשאינם מחויבות לא, וא"כ לדין בארץ ישראל שרגילין לומר בימות החמה 'מוריד הטל' נחשבת הזכרת 'משיב הרוח' להזכרה שאינה מחויבת, שהרי אם אמר 'מוריד הטל' א"צ לחזור, וא"כ כיצד יכול לאומרה בין הברכות.

והשיב דאם צדקו טענותיכם מדוע המ"ב שם שקאי בהלכות הזכרת גשמים כותב את כל האופנים של הזכרות שאינם מחויבות ולא מזכיר את ההזכרה שעוסק בה באדם שאמר מוריד הטל בימות הגשמים ונזכר בין הברכות, אלא על כרחך שצדקו דברי אבי זצ"ל שהזכרת 'משיב הרוח' שאני, דאף אם אמר 'מוריד הטל' ונזכר בין הברכות יכול לומר אז 'משיב הרוח ומוריד הגשם'.

ועיין בלוח 'הלכות והמנהגים החדש' (שמיני עצרת הערה 844) שתיקן וכתב דאם שכח לומר 'משיב הרוח ומוריד הגשם', ונזכר לאחר סיום הברכה קודם 'אתה קדוש', כיום שמנהגינו לומר בקיץ 'מוריד הטל' אינו יכול לומר 'משיב הרוח' במקום שנזכר.

דברי הבן איש חי

אלא דבאמת נראה כדברי לוח ארץ ישראל, דבבן איש חי (פרשת בשלח אות טז) כתב 'בימות הגשמים ששכח לומר 'מוריד הגשם' ואמר 'מוריד הטל' אינו חוזר יען דאמר מוריד הטל, ועם כל זה אם נזכר קודם שהתחיל 'אתה קדוש' יאמר שם 'משיב הרוח ומוריד הגשם', דאף על פי שסיים הברכה של 'מחיה המתים' כיון שלא התחיל בברכה שלאחריה לא נקרא סיום ברכה לענין זה.

הרי מפורש בדברי הבן איש חי דגם אם אמר 'מוריד הטל' ונזכר בין הברכות יכול לומר אז 'משיב הרוח', וצריך ביאור שהרי אין חולק שבהזכרות שאינם מחויבות לא ניתן לאומרם לאחר סיום הברכה, וכן כתב להדיא הבן איש חי עצמו (פרשת נצבים אות כ), וא"כ מדוע 'משיב הרוח' שונה שיכול לאומרו אף אם אמר 'מוריד הטל'.

ועל כרחך נראה דכיון שמשיב הרוח הוא הזכרה המחויבת שמחזירים עליה, לכך אף אם אמר 'מוריד הטל' שלא חייב לחזור מ"מ יכול להשלים אחר סיום הברכה קודם 'אתה קדוש', ושונה משאר ההזכרות כעל הניסים וכדו' שמעצם טיבם הם הזכרות שאינם מחויבות.

יסוד הדברים

ויסוד הדברים הוא דהמ"ב שם (בס"ק לא) לגבי דברי השו"ע הנ"ל שיכול להזכיר 'משיב הרוח' בין הברכות, כתב בשם ספר 'דרך החיים' דנכון לכתחילה שלא ימתין כדי דיבור אלא יאמר מיד 'משיב הרוח'.

ומבואר בדבריו דאף שלכתחילה עדיף שיאמר בתכ"ד, מ"מ א"ז מעכב ויכול להזכיר אף לאחר כ"ד, והקשה בשלמי תודה במה זה שונה ממש"כ השו"ע (בסי' תקפ"ב ס"ב) גבי עשרת ימי תשובה, דאם אמר הקל הקדוש יכול לתקן להמלך הקדוש רק בתוך כדי דיבור.

אולם הביאור הוא פשוט דהמלך הקדוש הוא תיקון לחתימה, ואם לא תיקן בתכ"ד נשארה חתימת הקל הקדוש ואין כאן תיקון, אבל הזכרות המחויבות כיון שהם ממטבע הברכה, אם לא הזכירם חסר לו בברכה, ועל כן אם לא התחיל את הברכה הבאה אף שעבר תכ"ד נחשב שעדיין לא סיים את הקודמת ויכול להשלים לברכה את ההזכרות החסרות.

וכיון שכן גם כשהחסיר 'משיב הרוח' אך אמר 'מוריד הטל', אף שאין צריך לחזור מ"מ יכול עדיין להשלים את מה שהחסיר כיון שמשיב הרוח הוא ממטבע הברכה ומתחבר לברכה, משא"כ הזכרות שאינם מחויבות שכלל לא חסר לו בעצם הברכה, ואין שייך כאן השלמה.

אמר 'מוריד הטל' לאחר סיום הברכה בימות הגשמים

ובענין זה יש להסתפק באדם ששכח 'משיב הרוח' ונזכר לאחר שחתם קודם 'אתה קדוש', אך במקום לומר שם 'משיב הרוח' אמר 'מוריד הטל', האם יועיל לו כמי שאמר במקומו 'מוריד הטל' או לאו, ויש מקום לומר דמוריד הטל בימות הגשמים מהני רק אם אומרו במקומו, אך כשעוסק בהשלמה לאחר שחתם תועיל רק ההזכרה המעולה של 'משיב הרוח' שהיא ממטבע הברכה ומתחברת לברכה ולא 'מוריד הטל' שאינו ממטבע הברכה, וצ"ע.